

ÉVFORDULÓK

Egy hosszú küzdelem jelentős lépése: 700 éve történt a rozgonyi csata

„Amazok pedig, a béke legádázabb ellenségei, harci felszerelésüket felöltve egy hegy ormáról leereszkedtek az előbb említett völgybe a király ellen, hogy rögtön megütközzenek; és az említett hegyoldalon pénteki napon, Szent Vid és Szent Modestus ünnepén olyan ádáz ütközetet vívtak, amilyen a tatárok ideje óta még nem volt Magyarországon. [...] Bár a király oldalán többen estek el, mégis a király szerezte meg dicsőségesen a győzelmet.” Többek között ezekkel a szavakkal emlékezett meg a középkori krónikás az 1312. június 15-i rozgonyi csatáról, amelyben Károly Róbert győzelmet aratott az Abák fölött. Az ütközet fontos lépés volt a magyar király számára az oligarchák elleni küzdelemben, de még hosszú volt az út a végső diadalig.

Ha végigtekintünk az eseményeken, már a Kassa-menti összecsapáshoz is hosszú és rögös út vezetett. A nápolyi Anjou-házból származó Caroberto 12 éves volt, amikor nagyapja, II. (Sánta) Károly Dalmáciába küldte, hogy foglalja el a Magyar Királyság trónját. A jogalapot nagyanyja, V. István (1270–1272) leánya, Magyarország Mária jelentette, aki számos gyermeknek – köztük Martell Károlynak, Caroberto édesapjának – adott életet. Martell Károly 1295-ben bekövetkezett halála után gyermekére várt a Szent Korona megszerzésének a feladata. Ugyanakkor ez lehetetlen vállalkozásnak tűnt, mivel III. András uralkodása viszonylag stabil lábakon állt. Mindezt a király itáliai diplomatája, Bonzanói Péter is egyértelműen tudtul adta. *„A király úr egészséges volt, értesült ugyan Károly király unokájának érkezéséről, de nem törődött vele.”* Ráadásul az Anjouk törekvéseit a magyar politikai vezetőréteg sem támogatta, a gyermek voltaképpen Bicskei Gergely választott esztergomi érsekre számíthatott, de ő harcban állt szinte a teljes egyházi karral.

A fordulat 1301. január 14-én következett be, amikor III. András váratlanul meghalt. Bicskei Gergely magához ragadta a kezdeményezést és mivel Székesfehérvár nem szolgáltatta ki Szent István koronáját, egy alkalmi diadémet helyezett a jelölt fejére. Károly Róbert legnagyobb ellenfelének a cseh király fia, Vencel bizonyult, akinek ereiben édesanyja, Kunigunda révén szintén Árpád-házi vér csörgedezett. Ráadásul a királyfi élvezte a magyar főurak és egyháziak támogatását, III. András halála után díszes küldöttség ment cseh földre, hogy meghívják a Magyar Királyság élére. Vencel, aki az okleveleiben a László nevet használta, Magyarországon nem rendelkezett tényleges hatalommal, ezért édesapja, II. Vencel a koronázási ékszerekkel kimenekítette az országból. Apja halála után Vencel megörökölte a cseh trónt, ezért 1305. október 9-én lemondott magyar királyságáról és a koronázási jelvényeket Wittelsbach Ottó bajor hercegnek, IV. Béla unokájának adta át.

Mindhiába, mert Ottó képtelen volt a hatalom gyakorlására. Igaz ugyan, hogy 1305. december 6-án Székesfehérvárott Benedek veszprémi és Antal csanádi püspök megkoronázta, de az Anjou-párti Tamás érsek távolléte miatt ez sem tekinthető törvényesnek. A bajor herceg végül Erdélybe ment, ahol Kán László vajda elfogta és elkobozta tőle a Szent Koronát. A trónkövetelőt végül kiűzték az országból, aki hazatért Bajorországba. Többet nem is próbálkozott a magyar trón megszerzésével, igaz, hogy a magyar királyi címet egészen 1312-ben bekövetkezett haláláig viselte.

Úgy tűnt tehát, hogy Károly Róbert egyedül maradt a magyar trónért folytatott küzdelemben, de szinte reménytelen helyzetben próbálta meg hatalmát kiépíteni. Ennek legfőbb okát a tartományurak jelentették, akik egész országrészeket tartottak uralmuk alatt. Az általuk irányított területeken ők gyakorolták a királyi jogokat, állandó hatalmaskodásaikkal teljes jogbizonytalanságot okoztak, fosztogatásaikkal, jogtalan vámok kivetésével pedig megkeserítették a kereskedők életét. Az oligarchák közül a Felvidék nyugati felét bitorló Csák Máté volt a leghatalmasabb, erőszakosságával és kegyetlenkedésével ő jelentette a legnagyobb veszélyt. Kezdetben Károly Róbert igyekezett megnyerni a főurak támogatását, az 1307. október 10-i rákosi országos gyűlésen megjelentek hűségnyilatkozatot tettek. Az uralkodó számíthatott a Szentszék segítségére is. V. Kelemen pápa Magyarországra küldte Gentilis bíborost, aki

tárgyalásokat kezdeményezett Csák Mátéval és 1308. november 10-én a kékesi kolostorban megállapodott a tartományúrral. Máté „elismerte a fent mondott Károly urat Magyarország igaz királyának és az ország jogos örökösének, valamit saját természetes urának, s neki, miképpen tartozik és akarta, mint törvényes urának nyilvánít köteles hűséget és engedelmességet.” 17 nappal később Gentilis a pesti országos gyűlésen további komoly fegyvertényt könyvelhetett el. A pesti domonkos kolostorban tartott összejövetelen a jelenlévők „egyenként és külön-külön egyetértőleg és egyhangúlag elismerték és elfogadták e Károly urat Magyarországra igaz királyának és örökösének”.

Gentilis egy újabb koronázással is megpróbálta megerősíteni Károly Róbert hatalmát. A ceremóniának ezúttal nem Székesfehérvár, hanem a budai Nagyboldogasszony- (mai Mátyás) templom adott otthont. Mivel a Szent Korona Kán László „fogságában volt”, ismét egy alkalmi fejereklével kellett helyettesíteni. A magyar főurak szép számban képviseltették magukat, bár a jövőre nézve nem sok jót jelentett, hogy Csák Máté személyesen nem volt jelen. Ugyanakkor a közvéleményt nem nyugtatta meg, hogy a koronázás nem a megszokott módon történt. A Szent Korona visszaszerzése érdekében Gentilis Kán László erdélyi vajdát külön kiközösítéssel sújtotta. Az egyházi fenyték nem maradt hatás nélkül, az oligarcha 1310. április 8-án meghódolt Károly Róbertnek és ígéretet tett a Szent Korona visszaadására. Miután ez megtörtént, augusztus 27-én sor kerülhetett a minden kritériumnak megfelelő koronázásra. A nemesek összegyűltek Rákos mezején, ahol elfogadták Károlyt királyuknak, majd Albába (Székesfehérvárra) siettek, és „ünnepélyesen és örömmel megkoronázták a László vajda által visszaadott szent koronával”. Károly Róbert formálisan is Magyarország királya lett, de már nem sokkal a koronázás után azzal szembesülhetett, hogy hatalmát számos helyen nem ismerik el.

Erre utal, hogy Csák Máté nem hagyott fel a királyhoz csatlakozó nemesek birtokainak fosztogatásával, majd 1311 elején a királyi szerviensek földjeit dúlta fel Vác környékén. Gentilis bíboros megpróbált nyomást gyakorolni az oligarchára, kérve az egyházhhoz tartozó földek visszaadását. A prélatus kérése azonban süket fülekre talált, sőt június 25-én hadseregével megsemmisítve mindent, ami útba esett, egészen Budáig hatolt előre, ahol „maga a király a királynéval, feleségével együtt személyesen tartózkodott”. Minden bizonnyal ez volt az utolsó csepp a pohárban, mert július 6-án a legátus kiközösítette az oligarchát, tíz napos határidőt szabva neki a királlyal való megegyezésre. Valószínűleg azonban már ő is sejtette, hogy a nagyrő ennyi idő alatt sem fog jobb belátásra térni. Károly Róbert ez év őszén hadjáratot vezetett ellene, azonban az akció kézzelfogható eredmény nélkül ért véget. Ennek ellenére a magyar király jelezte, hogy kész megtorolni minden olyan lépést, amely a tekintélyét veszélyezteti.

A Felvidék keleti részén is jelentős változások zajlottak. 1311. szeptember 8-át megelőzően Aba Amadé volt nádor Kassa városában egy zavargás során meggyilkolták. Az előkelő az egyik legrégebb magyarországi nemzetségből származott, valószínűleg ősei között volt Aba Sámuel magyar király. A XIII. századi forrásokban felbukkanó 27 ág mindegyike magát „de genere Aba” származtatta. Az úgynevezett Széplaki ághoz tartozó Amadé családjának felemelkedése teljesen jellemző a korszakra: hűségük a királyi birtokadományokkal szerezte meg. Amadé részt vett az 1278-as morvamezei csatában, harcolt a kunok és a tatárok ellen, majd addig szerzett javadalmait III. András királlyal is megerősítette. A família tagjai befolyásos tisztségeket szereztek meg: testvérei közül Péter 1280-ban királyi országbíró, királyi tárnokmester, míg Finta erdélyi vajda, majd nádor, somogyi, soproni ispán és a kunok bírása. Testvérei örökös nélkül haltak meg, így birtokaik reá háramlottak, amivel vagyoni helyzete jelentősen megerősödött. Amadé 1293-tól szinte folyamatosan betöltötte a nádori pozíciót, emellett felváltva volt szebeni, mosoni, ungi, zempléni, karakói, újvári, zalai és szépesi ispán, sőt országbíróként és királynéi tárnokmesterként is említik. Amadé két ismert pecsétje is az előbbi legfőbb tisztséggel hozható összefüggésbe, a címer mindkettőn pólyát ábrázol. A kutatás szerint ez a címer a magyar királyok sávozott pajzsából vezethető le és eredetileg hivatali címer lehetett, azt szimbolizálva, hogy a pecsétulajdonos az uralkodó nevében járt el. Még egy adalék bizonyítja hatalmát: amikor elűzték trónjáról Ulászló lengyel fejedelemet, „a nemes és hatalmas férfiúnál” nyert menedéket, aki ezen felül rendszeres katonai segítséget nyújtott neki. Ulászló Amadé hathatós támogatásával tudta Krakkót visszafoglalni a csehaktól 1306 tavaszán.

Amadé tartományának központja Gönc volt, a településtől keletre, mélyen a Zempléni-hegység vonulatai között fekvő erősség Amadé-várként él a nép körében. Amadé közbizalmi és magánjogi intézkedései Abaúj, Zemplén, de olykor Szabolcs és Bereg megye egyes részeire is kiterjedtek. Az adminisztrációt jegyző albiró és udvarbíró segítette, várait várnagyai irányították. Gyakorlatilag kiskirályvá vált, az uralkodó hatáskörébe tartozó földekről rendelkezett, és ő maga emelt várjobbágyokat a királyi szerviensek közé. Birtokszerezés, hatalomkoncentráció – ezek lehettek Amadé jelszavai. Uralmát a környező városokra is ki akarta terjeszteni, leginkább a fejlett kereskedelemmel és kézműiparral rendelkező

Kassa érezte ezt a szándékot. Több adat számol be az oligarcha ott tartózkodásáról, de ezek ekkor még békés kimenettel zárultak.

A források szerint Aba Amadé hat fiú és egy leány édesapja volt. Katalint Csáki Móric vette feleségül, de nem sokkal később mindketten a szerzetesi életet választották. Döntésükkel azonban kivívták „a nagy Amadé nádor” haragját, aki erővel akarta rákényszeríteni őket, hogy a domonkos kolostort elhagyják. A Móric életét bemutató legenda kegyetlen emberként mutatja be Amadét. Meghagyta ugyanis, hogy vejét „ha ellenkeznek, addig szorongassák [...] a börtönben, amíg akarva, nem akarva, le nem veti a szerzetesi öltözéket, s ha kell, büntetéssel kényszerítsék arra, hogy visszatérjen eredeti állapotára.”

III. András halála után Amadé Károly Róbert táborát erősítette, 1304-ben ott volt a Vencel ellen irányuló, Habsburg Rudolf osztrák herceggel megkötött szövetség megerősítői között. A nádor a magyar király hű támaszának bizonyult, 1304–1306 táján Károly Róbert a gönci várban tartózkodott, és számos oklevélben odaadó hívének, tanácsosának nevezte. Nem véletlenül, hiszen Amadé volt az egyik kezdeményezője az 1308-as pesti országos gyűlésnek, ahol elfogadták Károly Róbertet magyar királynak, illetve személyesen vett részt Károly Róbert 1309-es második koronázásán. Tevékeny szerepet játszott a Kán László által elbitorolt Szent Korona visszaszerzésében is, garanciát vállalva, hogy az erdélyi vajda sok egyéb más mellett ezt a feltételt is teljesíti.

Mindezek fényében komoly csapást jelenthetett Károly Róbert számára, amikor a kassai polgárok 1311. szeptember 8-a előtt meggyilkolták Aba Amadét. Halálának körülményei meglehetősen zavarosak, a Képes Krónika szerint ártatlan volt, míg egy október 3-i oklevél arról számol be, hogy „egy zavargásban véletlenül megölték”. Ugyanakkor, ismerve a város és az Abák kapcsolatát, ez a leszámolás már régóta lappangott. A tömegjelenet nem véletlenül alakult ki, Amadé kísérletével együtt bevonult Kassára, és valószínűleg újabb kísérletet tett a település megszerzésére, ráadásul az a hír is lábra kapott, hogy a várost örökbirtokként igyekszik megszerezni a királytól, amellyel végzetesen csorbulhat volna a polgárok jogai. Ez lehetett az a szikra, amelyik kiváltotta a robbanást: az összecsapás igen véressé fajult, Amadén kívül még többeket megöltek, fiai között kettőt fogságba vetettek.

A rozgonyi csata ábrázolása a Képes krónikában

Amadé halálával Károly Róbert meglehetősen sajátos helyzetbe került. Egyrészt leszámoltak egyik legfőbb támaszával, másrészt attól is tarthatott, hogy Amadé területeinek irányítását átveszik a nádor fiai és ezzel Északkelet-Magyarország kicsúszik a kezei közül. Az első és legfontosabb feladat a rendteremtés volt: két főpapját, Tamás esztergomi érseket és István veszprémi püspököt a területre küldte, akik kész tények elé állították az özvegyet és a négy szabadon lévő fiút. A békepontokat olvasva úgy tűnik, hogy az uralkodó megpróbálta betölteni az Aba Amadé halálával keletkezett űrt, mert a főúr, hiába tartozott hívei közé, mégiscsak egy volt az oligarchák közül. Károly Róbert tehát egyértelműen a kassaiak mellé állt, amely tetten érhető az egyik cikkelyben. Az Aba-fiak megígérték ugyanis, hogy apjuk haláláért és a többi kárkért nem állnak bosszút, illetve nem törekednek a várost adományul megszerezni. Az október 3-i megegyezés azonban a legfontosabb kérdést nem tisztázta: milyen birtokokat tarthatnak meg az Abák? Sáros, Lubló és Munkács hovatarozásának problémája újfent felkavarta a valamennyire lenyugodó politikai helyzetet.

Tény, hogy az Abák számos területet átadtak, de az előbb említett három uradalom kapcsán megmakacsolták magukat: egyikről sem mondtak le, sőt megtámadták a királyhű nemesek zempléni birtokait és feldúlták Sárospatakat. Károly Róbert felvette a kesztyűt, Váradon gyűjtötte össze hadait, majd Sáros elfoglalására indult. Az erősséget Balassa Miklós fia Demeter védte, unokatestvérével, Doncs mesterrel. Az oklevelek datá-

lása alapján Károly Róbert legalább 5 hétig ostromolta a várat, amivel egy időben más harci eseményekre is sor került. A Sáros várat védő Demeter a magyar király legádázabb ellenfeléhez, Csák Mátéhoz fordult segítségért. Az oligarcha természetesen megragadta a lehetőséget, teljes haderején – parancsnokuk a Szépnék vagy Nagynak nevezett Aba volt – felül még 1700 lándzsás zsoldost is küldött, akikhez csatlakoztak az Amadé-fiak. A várat ugyan nem tudták már felmenteni, de ostrom alá vették Kassát. Miután Károly Róbert értesült erről, a Szepességből azonnal a város megsegítésére indult.

A két sereg a Kassa közelében fekvő rozgonyi mezőn csapott össze, magáról az ütközetről kevés forrás maradt fent. Károly Róbertet többen támogatták, táborában találjuk a Balog, a Kaacsics, a Kaplony nemzetség tagjait, sőt az Aba nemzetség egyes családjai – a Nekeseyek és a Kompoltiak – is mellette foglaltak állást. Az is nyilvánvaló, hogy az uralkodó határozott fellépése komolyan átrajzolta a hatalmi viszonyokat, egyre többen hagyták ott az Abák táborát. Így például Károly Róbertért fogott fegyvert az a Tarkői Rikolf, aki 1311 októberében még az elhunyt nádor kíséretében tűnt fel. De úgy is vehetjük, hogy a későbbi új arisztokrácia tagjai – a Széchenyiek, Széchyek, Bátoriak, Kállayak, Sztárayak – küzdöttek a magyar király zászlaja alatt. Az Anjou-dinasztia sarja számíthatott továbbá a Görgei István által vezetett szepesi szászokra és a johannita lovagokra. Természetesen a kassaiak is nagyon jól tudták, hogy mi várna rájuk a vereség esetén. Mindezek ellenére a Csák–Aba haderő tűnt erősebbnek, ezért Károly Róbert minden eshetőséget megfontolt. A krónikás szerint *„seregével együtt először meggyónt, és megkapván a feloldozást magához vette az Úr testének szentségét a keresztesektől, és minden tekintetben felkészült a halálra.”*

Kezdetben úgy tűnt, hogy szükség is volt erre. A kezdeményezést a királyellenes erők ragadták magukhoz, a domboldalról leereszkedve próbálták meg elsöpörni a királyi sereget. A csata hevességét és a király szorult helyzetét jól mutatja, hogy zászlótartója, Csák nembeli Györke is elesett, ezért Károly Róbert a johanniták zászlaja alatt folytatta a küzdelmet. A magyar király a győzelmet a kassaiak és a szepesiek oldalirányú támadásának köszönhette, csapataikkal zavart okoztak az ellenség soraiban, bár a krónikás szerint „a király oldalán többen estek el”, mint a tartományurak seregében. Ez utóbbiak komoly és érzékeny veszteségeket szenvedtek, Miklós fia Demeter, Szép Aba mellett Aba Amadé két fia, Miklós és Dávid is holtan maradtak a csatatéren. Amadé többi fia behódolt Károly Róbertnek, de néhány évvel később ismét a lázadást választották, ennek leverése után pedig Lengyelországba menekültek.

A rozgonyi csata komoly fordulópontként vonult be a magyar köztudatba, az igazság azonban ennél kicsit árnyaltabb. Tény, hogy az ország újraegyesítése érdekében a királynak szakítania kellett addigi konszolidációs politikájával, és az ellene lázadó tartományurakat fegyverrel regulázta meg, ennek egyik legelső állomása ez az ütközet volt. Károly Róbertnek első ízben sikerült nyílt színi ütközetben legyőznie két tartományúr egyesített seregét. A folyamat azonban hosszú ideig tartott, az Abák után sorra diadalmaskodott a többi oligarcha fölött, Csák Máté kivételével, akinek területére csak 1321. március 18-án bekövetkezett halála után tudott bevonulni.

Ugyanakkor már a kortársak is tisztában voltak a csata jelentőségével. Az uralkodó a vele küzdő híveit számos adományban részesítette, az elsőre már június 24-én sor került. Sőt, I. (Nagy) Lajos 1352-ben azért mentette fel Kassát bizonyos adók fizetése alól, mert Károly Róbert oldalán harcoltak a rozgonyi csatában. Az is sokatmondó, hogy a Károly Róberttel nem igazán szimpatizáló XIV. századi krónikás is viszonylag részletesen számol be az összecsapásról, illetve a Képes Krónika miniatúra érzéketlenül örökítette meg a szemben álló felek harcát. Károly Róbert számára a rozgonyi csata nyitotta meg annak a lehetőségét, hogy hosszú évek véres küzdelmei után teljesen helyreállítsa a Magyar Királyság területi egységét.

Ajánlott irodalom: Bertényi Iván: A tizennegyedik század története. Bp., 2000.; Borosy Ambrus: A rozgonyi csata. Rubicon, 13, 2002. 2. 9–11.; Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok, 122. (1988.) 1–2. 89–146.; Károly Róbert emlékezete. Szerk.: Kristó Gyula – Makk Ferenc. Bp., 1988.; Körmendi Tamás: Az Aba nemzetség címerváltozatai a középkorban. Turul, 84. (2011), 4.: 109–122.; Kristó Gyula: A rozgonyi csata. Bp., 1978.; Kristó Gyula: I. Károly király harcai a tartományurak ellen. (1310–1323). Századok, 137. (2003.), 2.: 297–347.; Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Bp., 1993.

Szende László